

بِسْمِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

غزل بیدل

تاجی و تارک هند

مریم صائمی

انتشارات حبله روده

۱۳۹۶

سرشناسه	: صائمی، مریم، ۱۳۵۳-
عنوان و نام پدیدآور	: غزل بیدل تاجی بر تارک هند / مریم صائمی
مشخصات نشر	: سمnan: انتشارات حبله رود، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۲۶۶ص
شابک	: ۵-۰۰-۸۷۸۴-۶۰۰-۹۷۸-۱۳۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: بیدل دهلوی، عبدالقادر بن عبدالخالق، ۱۰۵۴-۱۱۳۳ق. - - نقد و تفسیر
موضوع	: سبک هندی
موضوع	: Indian style (Persian poetry)*:
موضوع	: شعر فارسی - - قرن ۱۲ق. - - تاریخ و نقد
موضوع	: Persian poetry- - 18th century- - History and criticism:
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۶ غ ۴۲ص / PIR۶۶۵۵
رده بندی یوبی	: ۸۶۱/
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۶۹۴۱۱۸

شناسنامه

غزل بیدل تاجی بر تارک هند

مریم صائمی

ناشر: حبله رود

چاپ نخست، ۱۳۹۶

شابک: ۵-۰۰-۸۷۸۴-۶۰۰-۹۷۸

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

صفحه آرای: محمدتقی رهبری فرد

رح روی جلد: مرجان شمسی خانی

قیمت: سیزده هزار تومان

انتشارات حبله رود

سمnan: واکاوی عصر (عج)

جنب مسجد آسمان (ص)

www.hablerood.ir

فهرست مطالب

.....	مقدمه	۱
.....	فصل اول: شعر در دوره صفوی	۵
.....	جایگاه سبک هندی در میان دیگر سبک‌ها	۷
.....	بازار شعر در دوره صفوی و روی آوردن شاعران به هند	۱۰
.....	اتفاقات سیاسی در هند مقارن با عهد صفوی در ایران	۱۴
.....	دامنه‌ی روان زبان فارسی در عصر صفوی	۱۵
.....	ویژگی‌های سبک عصر صفویه	۱۶
.....	فصل دوم	۱۹
.....	مکتب وقوع و دوری صوری	۲۱
.....	بانیان سبک هندی و وجه تمایز آن	۲۲
.....	منشأ پیدایش سبک هندی	۲۸
.....	عوامل عمده‌ی به وجود آورنده‌ی سبک هندی	۳۲
.....	سبک هندی	۳۳
.....	قالب‌های شعری در سبک هندی	۴۱
.....	موضوعات و انواع ادبی در سبک هندی	۴۳
.....	چرا در دنیای غرب سبک هندی را باروک می‌خوانند؟	۴۵
.....	فصل سوم	۴۹
.....	بیدل کیست؟	۵۱
.....	احوال و آثار میرزا عبدالقادر بیدل	۵۳
.....	بیدل و ادبیات تاجیک و بیدل خوانی در ماوراءالنهر	۶۵
.....	عرفان و فلسفه‌ی بیدل	۶۸
.....	فصل چهارم	۷۳
.....	سبک شناسی شعر بیدل	۷۵
.....	سبک غزل	۷۷
.....	مختصات عمده‌ی سبک هندی در غزل بیدل	۸۷
.....	(۱) واقعه گویی	۸۸
.....	(۲) کاربرد تمثیل و ارسال‌المثل و اسلوب معادله	۸۹
.....	(۳) اخذ الهام از تجارب روز مره و اشخاص و محیط	۱۰۳
.....	(۴) رواج نوعی حکمت عامیانه	۱۰۴
.....	(۵) اجتناب از اوزان و بحرهای سنگین	۱۰۵

۱۰۵	۶ وابسته‌های عددی
۱۰۸	۷ ترکیب سازی خاص
۱۱۲	۸ آشنایی زدایی
۱۱۴	۹ موتیف‌های جدید
۱۲۰	۱۰ تکرار قافیه، ذوقافیتین و تداعی در شعر بیدل
۱۲۰	۱۰-۱ تکرار قافیه
۱۲۳	۱۰-۲ ذوقافیتین
۱۲۴	۱۰-۳ تداعی در قافیه
۱۲۵	۱۱ مصرع درجه آشنایی با بیدل
۱۲۶	۱۲ کاربرد تعبیرات و مصطلحات عامیانه
۱۳۲	۱۳ جاز
۱۳۵	۱۴ زری هستن از بهره گیری از آیات و احادیث
۱۳۶	۱۵ ادا ر شکستگی و نامرادی و یأس و نوعی درد و شور غریب در غزل
۱۳۸	۱۶ تعقید و پیچیدگی ابهام
۱۴۲	۱۷ مضمون بازی و بازی اندیشی
۱۴۷	۱۸ کثرت تصاویر
۱۵۳	۱۸-۱ کنایه
۱۵۴	۱۸-۲ تشبیه
۱۵۷	۱۸-۳ استعاره
۱۵۹	۱۸-۴ تناسب
۱۶۱	۱۸-۵ تلمیح
۱۶۲	۱۸-۶ اغراق
۱۶۵	۱۸-۷ بیان ضمنی (ارداف)
۱۶۶	۱۸-۸ تشخیص
۱۷۲	۱۸-۹ تصویرهای پارادوکسی
۱۷۵	۱۸-۱۰ حس آمیزی
۱۷۷	۱۸-۱۱ ابهام
۱۷۹	۱۹ بازی با کلمات (کاریکلماتور)

فصل پنجم: بسامد ویژگی‌های سبک هندی در غزل بیدل دهلوی

۱۸۳	ترکیب سازی
۱۹۱	اسلوب معادله و تمثیل
۲۰۵	وابسته‌های عددی
۲۱۰	تشخیص و تجرید
۲۱۴	کاریکلماتور
۲۱۶	پارادوکس
۲۲۱	حس آمیزی
۲۲۴	تناسب
۲۲۶	تلمیح

۲۲۸	ابهام
۲۲۹	تشبیه بلغ
۲۲۹	آشنایی زدایی (استعاره‌ی فعلی)
۲۳۰	اغراق
۲۳۰	ایجاز حذف
۲۳۱	ابهام و تعقید
۲۳۲	عنصر خیال
۲۳۲	ادات تشبیه
۲۳۳	حکمت عامیانه
۲۳۳	موتیو (بن مایه)
۲۳۴	بیان ضدی
۲۳۴	ذوق‌افیتین
۲۳۵	فصل ششم: پیوست‌ها
۲۳۷	فهرست مکاتیب ادبی
۲۳۷	باروک
۲۳۷	رومانتیسیسم
۲۳۸	رنالیسم
۲۳۸	امپرسیونیسم
۲۳۹	اکسپرسیونیسم
۲۴۰	سورئالیسم
۲۴۰	رومانتیسیسم
۲۴۱	اکسپرسیونیسم
۲۴۲	فهرست ابیات
۲۵۵	فهرست اعلام
۲۵۸	متابع و مأخذ
۲۵۹	فهرست مقالات، نشریات و فصل‌نامه‌ها
۲۶۰	فهرست سایت‌های اینترنتی

مجموعه‌ای که پیش روی شماست کوشش و تلاشی است در جهت تحلیل و بررسی ویژگی‌های غزل سبک هندی در شاخه‌ی هندی این سبک و بررسی نمود آن در غزل عبدالقادر بیدل عظیم آبادی. رساله‌ی حاضر تحلیلی است در بررسی بسامد ویژگی‌های سبک هندی در غزل بیدل و در آن از روی آوردن شاعران ایرانی به هند در عهد صفویان و ریشه‌ی سبک هندی در خت و وقوع بحث به میان آمده و سخن تذکره نویسان در خصوص بانیان سبک هندی و وجه تشابه و شباهت‌های آن مورد بررسی قرار گرفته است. در پایان شواهدی از نمود این ویژگی‌ها در غزل بیدل و است شده است.

ابوالمعالی میرزا عبدالقادر بن عبدالخالق، متخلص به بیدل (۱۰۵۴ تا ۱۱۳۳ هـ.ق) در عظیم آباد و به قولی در دهلی از معدود کسانی است که شعرش از بهترین نمونه‌های سبک هندی به شمار می‌آید و در آثارش افکار عرفانی با مضامین پیچیده و استعارات و کنایات درهم آمیخته است و در «خیال پردازی سرآمد غامض خیالان والا است» است.

او در افغانستان، تاجیکستان، ازبکستان و قسمتی از ترکستان و چین، به نبوت بسیار دارد و آثار او عبارتند از: مثنوی‌های عرفان، طلسم حیرت، طور معرفت، محراب اعظم، تنبیه المیهوسین و دیوانی که شامل قصائد، غزلیات، ترجیعات، ترکیبات، مقطعات، مستزاد، تواریخ، مربع، مخمس، هزلیات و رباعیات است و دارای مجموعه‌ای از مکاتیب است که بیشتر آن خطاب به ممدوح خود شکرالله و دو فرزند اوست که به نام‌های رقعات یا انشا می‌باشد. همین طور اثری به نام نکات دارد که نظم و نثر است.

بیدل در دوره‌ای به رشد و ظهور می‌رسد که مقارن با حکومت صفویان در ایران است و سخنوران ایرانی در هند جایگاه و مقام ویژه‌ای دارند. آقای دکتر حسن سادات ناصری در

مقاله‌ای با عنوان بازگشت ادبی می‌نویسد:

«سبب انتشار عمده‌ی ادب فارسی به بلاد خارج از ایران این بود که شهریاران صفوی برای حفظ استقلال و تجدید عظمت این سرزمین وظائفی بس سنگین بر عهده داشتند و از ستیز با ازبکان جنگجوی غارتگر آسیای مرکزی در مشرق و مبارزات پیگیر با امپراتوری توسعه طلب و خودکامه‌ی عثمانی در مغرب و ترویج تشیع و بسیج قزلباش در مقابل تجاوزات این دو قطب سنی مذهب کمتر مجال شاعری می‌یافتند... بنابراین اکثر گویندگان به ناگزیر از دربار ایران روی برداشتند و بیشتر به جانب دربار سلاطین مغولی هند چون: بابر (۸۸۸-۹۳۷) و اخلاص (۹۳۷-۹۶۳) و اکبر (۹۶۳-۱۰۱۴) و جهانگیر (۱۰۱۴-۱۰۳۷) و شاه جهان (۱۰۳۷-۱۰۶۸) - نه تنها نسبت به فرهنگ فارسی و ادبیات دل انگیز آن مهرورزی‌ها کرده‌اند- روی آوردند و از سبک‌های تاریخی آن‌ها و امرای ایشان بهره ور آمدند و تا آخر دوران صفویه این گونه مهربرتت ادامه یافت.»^۱

نکته‌ی مهمی که آقای دکتر علوی^۲ در کتاب در قلمرو بلاغت به آن اشاره می‌کند آن است که این شاهزادگان علم و هنر و ادب دوستی را از ایرانیان فراگرفته بودند و اکنون خودشان هواخواه ادب فارسی شده بودند.

ویژگی‌های سبک هندی که در این رساله در عزل و تنگ مورد بررسی قرار گرفته است عبارتند از: واقع‌گویی، خیال پردازی، اسلوب معادله، اخذ الگو از نجای، روزمره و اشخاص و محیط، رواج نوعی حکمت عامیانه، اجتناب از اوزان نادر، حس‌آمیزی، رمانتیک‌های عددی، تصاویر پارادوکسی، تشخیص و تجرید، ترکیب سازی، ادات خاص تشبیه، ایهام، موتیف، قافیه و ذوقافیتین و تداعی، مصراع درپچه‌ی آشنایی با بیدل، تعبیرات و مصطلحات عامیانه، ایجاز، دوری جستن از بهره گیری از آیه و حدیث، اظهار شکستگی و نامرادی و یأس و نوعی درد و شور غریب در غزل، تعقید و پیچیدگی، مضمون سازی و باریک اندیشی، تصویر خیال و کثرت

تشبیهات و استعارات و کنایات مجازی و بازی با کلمه (کاریکلماتور).

در پایان از تلاش‌های بی‌دریغ آقای دکتر ابوالقاسم امیر احمدی و راهنمایی‌های آقای دکتر علی عشقی سردهی کمال تشکر و سپاسگزاری رادارم و از خداوند مهربان پیروزی و بهروزی برایشان خواستارم.

مریم صائمی

www.ketab.ir